

Frimärken som frankering - återblick de senaste 50 åren

Lars Wester

Följande återblick på frimärksutgivning och frankeringsändamål omfattar åren 1969-2019. Trots minskad användning av frimärken på senare år har den årliga utgivningen knappast minskat. Jag citerar en röst som hördes om en utgåva frimärken från 2015 med svenska popartister som motiv: "Onödig utgåva. De som är över 30 vet inte vilka popartisterna är. Och de som är under 30 vet inte vad ett frimärke är!"

I mitten av förra seklet användes frimärken på de flesta slag av försändelser och blanketter som postbehandlades på kunduppdrag. Men under framför allt de senaste 30 åren har utvecklingen gått mot att frimärken fått en allt mindre roll i posthanteringen.

En studie av utvecklingen och hur frimärket använts i modern tid stöter på en del svårigheter. Det postala källmaterialet från de senaste 25 åren är mer svåråtkomligt än tidigare. Som det kommer att framgå nedan finns det mycket kvar att efterforska, utifrån frågeställningarna när frimärken normalt användes, när de normalt inte användes men var tillåtna, respektive när de inte kunde användas för tjänsten ifråga.

Åren kring 1970 markerar starten på en epok med stora förändringar i Postens verksamhet och är därför utgångspunkt i den följande redogörelsen.

Post i förändring - en översikt

Många förändringar av tjänster, rutiner, portouttag och frimärksutgivning har sitt ursprung i ett antal speciella händelser under de senaste 50 åren.

En sådan händelse av betydelse var att mervärdeskatt (moms) på pakettjänster infördes den 1.1.1969. Det påverkade portouttaget för paket men också dess tilläggstjänster. Det innebar att tilläggsporto för postförskott, ass och express blev högre för paket än för brev, men även att portoändringar i paketrörelsen följde på ändringar i momssatser.

Ungefär vid samma tid påverkades rutinerna för betalningsförmedling av att postkontor anslöts till ett centralt redovisningssystem, RC-anslutning av kontor. Vid mitten av 1970-talet startade installation av PKM (Postkassamaskiner), vilket medförde maskinell frimärkslös hantering av bland annat pakettjänster och avgifter. De nya rutinerna minskade användningen av frimärken. (Bild 2)

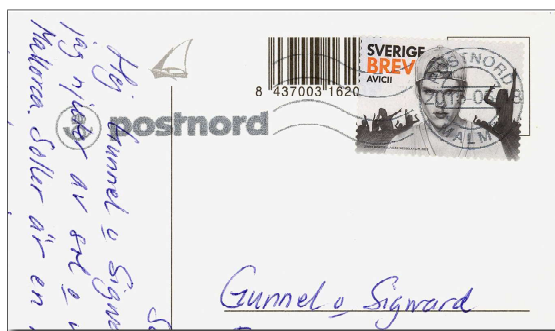

Bild 1. Avicii på frimärke 2015

Den 1/6 1981 genomfördes en större taxereform, som innebar att trycksaker och postkort avskaffades inrikes och ersattes av Normalbrev och Ekonomibrev. Även Föreningsbrev tillkom då som en underavdelning till Ekonomibrev, med förmånligare villkor. Posten gjorde omorganisationer under 1980-talet och satsade mer uttalat på företagskunder. Från den 1/4 1984 blev verksamheten indelad i två huvudområden, Brev och Paket samt Giro och Kassa. Det hade nog ett samband med att produkten Företagspaket syntes för första gången i portotaxorna från 3/12 1984 (med prissättning av totalvikten per sändning).

Nästa större förändring gällde från 1989, när verksamheten delades upp i fem affärsområden: Brev, Lättgods, Postgirot, Bank- och Kassa samt Utrikes. Stora förändringar i produktsortiment och taxor skulle snart följa.

I portotaxa från 19/1 1990 finns under kategorin Lättgods tre undergrupper av inrikes paket och därutöver två kategorier av Företagspaket.

Den 2/4 1991 infördes begreppet ESS-brev (Extra Säker Service) inrikes, som ersättning för de brev som tidigare kunde ha tilläggstjänsterna express, rek och ass. Även assurerade paket ersattes av ESS-brev.

Utrikes brev försändelser hade kvar de tidigare kategorierna Brev, Postkort och Trycksaker efter portoreformen den 1/6 1981. Luftposttillägg däremot, som tidigare varit ett fast påslag per

viktenhet till försändelsernas grundporton, fick en ny taxekonstruktion från den 1/6 1981. Det som berördes av högre taxor vid begäran om luftpost var Postkort och Brev till länder utanför Europa. Från den 30/1 1989 upphörde postkort som försändelseslag även till utlandet, men redan den 4/9 1989 förändrades villkoren så att Postkort fick förses med luftpostetikett men ändå taxeras som normalt brev utan förhöjd taxa när de skickades utanför Europa.

Med verkan från den 2/1 1992 infördes förändringar av villkor för inrikes Ekonomibrev och Föreningsbrev men framför allt för utrikesbrev. Trycksaker samt en sista rest av Postkort avskaffades även utrikes, och indelningen Ekonomibrev (Econometique) och Brev (Prioritaire) infördes. Dessutom indelades taxetabellerna i Norden (från 1993 Norden och Baltikum), Europa samt Övriga länder. Sammanlagt sex olika taxor alltså för utrikes brev. (Bild 3 och 4)

Den 1/3 1997 genomfördes ytterligare en taxereform. Den påverkade främst den kommande frimärksutgivningen, när valörlösa frimärken gavs ut för inrikes bruk, med texter "Brev", "Ekonomibrev" och "Föreningsbrev". Från den tidpunkten utökades också successivt möjligheterna att betala porton på nya sätt genom utbyggnad av digitala tjänster. Under det fortsatta 2000-talet genomfördes förändringar i produktvillkor i allt tätare takt.

Till porton för utlandsbrev har frimärken med valörer fortsatt under 2000-talet till skillnad från flera andra länder, där valörlösa frimärken utgivits även för utlandsbrev. Portot till utlandet har successivt återgått mot enhetsporto. Norden och Baltikum upphörde som egen kategori från 2002 och infogades i Europataxan. Från 2003 gällde

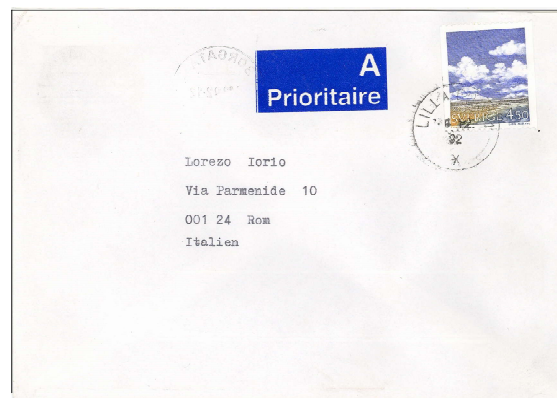

Bild 3

Brev till Italien i december 1992, första året som de nya differentierade utlandstaxorna gällde. Porto 4,50 kr för 1:a-klassbrev till Europa utom Norden t o m december 1992. Etiketten A Prioritaire hade tagits fram för att kunna tydliggöra vilken brevkategori det gällde, eftersom även Ekonomibrev kunde skickas utomlands från den 2/1 1992.

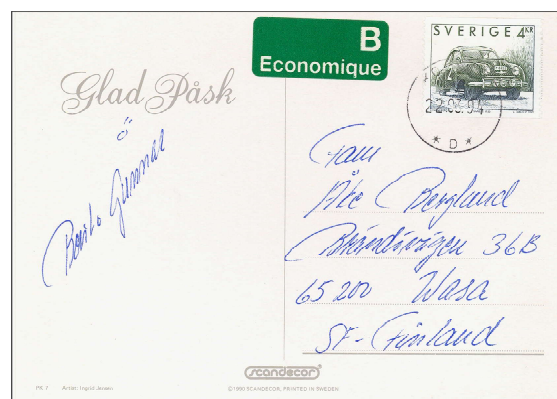

Bild 4

Ekonomibrev till Island den 22/3 1994. Taxan gällde från 1993 till Norden inklusive Baltikum och var 4 kr tiden 1/3 1994 till 31/12 1994. Etiketten B Econometique skulle tillfogas för motivera den lägre frankeringen. Ordinarie brevporto till Norden och Baltikum samma tid var 4,50 kr.

V g tryck hårt med pennan! **ADRESSKORTSSATS Inrikes paket** Frankering och datumstämpel 4 • Del 1

Anvisningar, se baksidan **ADRESSLAPP**

865 667

Från **Avsändare, Gata, box o d. Postnummer och ortsnamn**
 Lars Wester, Andelbodav. 89
 17543 Järfa/lla

Till **Adressat**
 HBF-Cirk. Bengt Hallgren
 Gata, box o d.
 Valövägen 31
 Postnummer och ortsnamn
 13234 Saltsjö-Boo

Tilläggs-
 tjänst **Papper**
 Hemkonfering, li-omdelt m m

Frankering och datumstämpel 4 • Del 1

Vikt i kg
 1

Bl 2010.20 (jan 88) Del 1

Bild 2

Översta arket i adresskortsats för 2 kg paket med frankering 27,50 kr, som stämpelplats den 16/1 1989. Blanketten har nummer 2010.20 med datum jan 88. Portot 27,50 kr gällde för paket 1-3 kg tiden 1/2 1988 till 29/1 1989. Vid den tiden hade frankering för paketporton blivit ovanlig, men kanske inte för paket med filatelistisk anknytning.

samma porto till hela världen för brev av lägsta vikt, men högre taxor behölls för brev till länder utanför Europa i de högre viktklasserna. Från 2017 infördes enhetsporto för alla utlandsbrev i alla viktklasser.

Postens priser beroende på betalningssätt

Den kundinformation som spreds via en trycksak "Brevtjänster / Daglig post" inför förändringarna den 1/3 1997 innehöll bland annat rubriken "Välj betalningssätt". Där angavs att frimärken utan valör fick billigare styckpris ju fler som köptes vid samma tillfälle. Portorabatt gavs också för frankostämpling (här krävdes dock minst 100 brev åt gången). Kundinformation vid taxeförändringar övergick snart till digital bas, där de kompletta prislistorna publicerades på Postens hemsidor (tryckta portoguiden i fickformat gavs ut som komplement, med priser för de vanligaste tjänsterna).

En av sidorna, som blivit återkommande i de digitala publikationerna, kallas "Postens prislista frimärkt". I januari 2007 fanns i den, under Inrikes brev, 1:a-klassbrev och Ekonomibrev, samt tilläggstjänster Express, Rek och Postförskott. Vidare fanns Föreningsbrev och Värde. Under Utrikes brev fanns 1:a-klassbrev, uppdelade på Europa och Utanför Europa, samt tilläggstjänsterna Express och Rek. Även Postförskott fanns med, endast med Rek och utan att pris angavs, men med tillägget Ring Posten Kundtjänst.

Större delen av prislistan hade huvudrubriken Kunder med faktureringsavtal och där fanns bland annat avsnitt Frankostämpling, Porto Betalt, Adresserad direktreklam, DPD Företagspaket, eBrev Webb, eSkicka, Express Global Plus, för att nämna några.

För den här artikelns del är det "Postens priser frimärkt" som är av störst intresse. Här kan man utläsa vad som fortfarande kan frankeras/ betalas med frimärken. Tyvärr är inte dessa digitala publikationer sökbara i efterhand, utan döljer sig någonstans i Postens digitala arkiv. Det betyder också att en heltäckande rekonstruktion av regler och bestämmelser under de senaste 10-15 åren inte varit möjlig att göra.

Frimärksutgivning och portobestyr

Frimärken och utgivningspolicy

Under 1960-talet utgavs flera valörer särskilt avsedda som rekporto och paketporto, för både vanliga paket och postförskott. Detta upphörde när 1970-talet började. År 1970 utkom det sista frimärket specifikt avsett för vanliga rekbrev, med valören 2,55 kr (bild 5). En tradition som däremot behölls var utgåvor avsedda för inrikes brev 20-100 gram.

Frimärksutgivningen under 1970-talet påverkades av den höga inflation som rådde och de täta portoändringar som följde. Istället för ett större antal utgåvor för rekbrev och paket med flera udda porton antogs principen att ge ut en valör i varje 5-öresintervall upp till en krona och succes-

Bild 5

Rekbrev 7/5 1974 med portot 3,75 kr. Brevporto 75 öre, rek 3,00 kr tiden 1/7 1972 till 30/6 1975. Särskilda frimärken för singelfrankering av rekbrev utgavs inte längre.

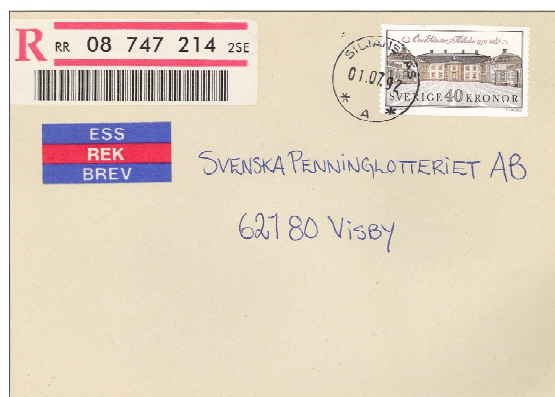

Bild 6

ESS-brev REK den 1/7 1992 med enhetsportot 40 kr, som gällde upp till 1 kg. Utgåvan 40 kr kom redan året innan ESS-brev infördes, men fick ett stort användningsområde som singelfrankering av ESS-brev REK från den 2/4 1991.

sivt olika jämna kronor upp till 10 kr. Därigenom fanns möjlighet till singelfraktering av de flesta försändelser och, för rekbrev och paket, fraktering med högst två frimärken. För de vanligaste portosatserna för inrikes och utrikes brev utgavs dessutom frimärken med kungens porträtt.

Särskilda utgåvor för julpost introducerades i slutet av 1960-talet, där syftet väl var att försöka öka julkortsskrivandet (frimärken för trycksaksporto fanns ju bland ordinarie utgåvor). Den årliga utgivningen av frimärken snarare ökade än minskade, trots att deras användningsområden minskade. I slutet av 1980-talet utkom några märkliga valörer som inte motsvarade någon portosats vid utgivningstidpunkten, men som i vissa fall fick funktion som singelfraktering senare.

På 1980-talet fortsatte utgåvor med kungens porträtt vid portohöjningar men även flera valörer med drottningens porträtt. De senare var ofta avsedda för luftpostbrev eller vykort till länder utanför Europa, där luftpost krävde högre porto. Alla tillägg för luftpost upphörde med portoreformen 1992. Under perioden 1981-91 utkom också nya högvalörer 30, 40 och 50 kr för första gången. Det gamla 20 kr Svanar, ursprungligen från 1942, fick också efterföljare. Valören 40 kr från 1990 fick ett stort användningsområde på ESS-brev REK och VÄRDE när dessa infördes 1991. (Bild 6)

Bild 7

Brev av 1:a klass till Tyskland 24/9 2007. Porto 11 kr enligt aktuell taxa 1/1 2007 till 31/12 2008 för utrikes brev. Vid den tiden var portona inte längre olika för vanliga brev 20 gram, utan samma taxa gällde till hela världen sedan 1/1 2003. Norden och Baltikum uppgick helt i Europataxan redan den 1/1 2002. För tyngre brev än 20/50 gram (ny viktgräns 50 gram från den 1/4 2014) behölls separata taxor för Europa och Övriga länder ända tills den 1/1 2017.

Frimärken "Brev", "Ekonomibrev" och "Föreningsbrev" i mars 1997 och senare, med obegränsad giltighetstid, medförde att utgåvor med valör som motsvarade inrikes brevporton blev överflödiga och praktiskt taget upphörde. Utgåvor av frimärken för utrikes brev var desto fler, då utgåvor med valör fortsatte och flera olika portosatser gällde under några år beroende på destination.

Vid portoreformen den 1/3 1997 gällde fortfarande tre utrikes taxetabeller för dels 1:a-klassbrev dels Ekonomibrev. Norden och Baltikum avskaffades dock som egen kategori den 31/12 2001 och uppgick i den allmänna Europataxan. Ett år senare, den 31/12 2002 upphörde sedan möjligheten att frankera utrikes Ekonomibrev med frimärken. Utvecklingen gick därefter mot att porton för utrikes brev blev lika oavsett destination. Det infördes först för lägsta vikten 20 gram, som fick samma porto till alla länder från den 1/1 2003, men först den 1/1 2017 blev portot detsamma oavsett viktclass. Tyngre brev hade tills dess haft högre porto till länder utanför Europa. (Bild 7)

Valörlösa frimärken för inrikes porto kunde till en början inte användas på utrikes brev, men detta ändrades redan i januari 1998. De valörlösa kunde från den tiden användas även för utrikesporton till det frakteringsvärde som motsvarade vid var tid gällande inrikes porto. I ett par fall anpassades portosatserna till just detta. Portot 19,50 kr till utlandet från den 1/1 2017 var till exempel anpassat till att kunna frankeras med 3 st frimärken "Brev", som då hade frakteringsvärde 6,50 kr. När inrikes portot ändrades till 7 kr från den 1/4 2017 ändrades utrikes brevportot åter, nu till 21 kr på grund av detta, så att 3 st frimärken "Brev" fortfarande passade för lägsta brevporto till utlandet. Det just sagda framgår tydligt av Postens interna information till medarbetare och ombud.

Rabattmärken för privatpost

År 1979 debuterade en nyhet i frimärksutgivningen, rabattmärken för privatpost. De första två åren var frimärkena valörlösa, men från 1981 hade de en påtryckt valör, som vid utgivningen var lägre än det annars gällande lägsta brevportot. Alla utgåvor t o m 1990 gällde som porto för vanliga brev ("Normalbrev") upp till 100 gram. För tyngre brev krävdes fler märken. Utgåvorna 1979-80 gällde bara inrikes, från 1981 även till övriga Norden med samma villkor som inrikes. Den första utgåvan med valör, som var 1,40 kr,

utkom i maj 1981. Detta frimärke var alltså giltigt även som frankering på brev 20-100 gram, som efter portohöjningen den 1/6 1981 annars var 3,30 kr. Rabattmärkena t o m 1990 fick också obegränsad giltighetstid i den roll de hade från början. De kunde dock även användas i andra funktioner än som grundporto för brev. Då hade 1979 och 1980 års utgåvor ett frankeringsvärde på 1 kr och senare utgåvor värde enligt påtryckt valör. (Bild 8)

En fråga som uppkommit är vilken frankering som var korrekt när ett porto hade flera komponenter, t ex ett rekbrev eller brev med postförskott eller lördagsutdelning. Vid första utgåvan 1979 fanns ingen skrivning i Postens cirkulär som motsade att grundportot betalades med rabattmärke och tilläggstjänsten med vanliga frimärken, eller med rabattmärket, då med värdet 1 kr. Det skulle innebära att ett brev med lördagsutdelning 1979 kunde ha tre rabattmärken som frankering, där ett av dem representerade brevportot och de två andra lördagsavgiften som var två kr. Sådana brev finns också bevarade, utan tecken på att de lösenbelagts eller eftertaxerats, liksom brev med rabattmärken som brevporto och vanliga frimärken för tilläggsporto för rek m m.

Från 1991 års utgåva hade rabattmärken en begränsad giltighetstid i sin ursprungliga funktion, därefter gällde bara påtryckt valör vid all användning. Det var början på en avveckling av modellen med rabattmärken. Utgåvorna 1991 och 1992 var giltiga som rabattmärken t o m 30 juni året efter. Det gällde till en början också 1993 års utgåva, men giltighetstiden förlängdes senare till den 31/12 1994. Därefter upphörde utgivningen. Det

Bild 8

Brev med lördagsutdelning den 12/9 1980. Brevportot betalt med 1980 års rabattmärke och 2 kronor för lördagstillägg med frimärke i valör.

kan också påpekas att de nya portotaxorna från den 2/1 1992, där Norden fick en separat brevtaxa, också medförde att 1992-93 års rabattmärken inte gällde som tidigare inom Norden.

Portokontrollen på 1990-talet

För vanlig brevpост från mitten av 1990-talet framträder så krångliga portoregler att de troligen inte behärskades ens av all postpersonal. Orsaken är att frimärken med påtryckta valörer gällde på olika sätt. (Bild 11)

Äldre rabattmärken 1981-90 hade olika påtryckta valörer men gällde för samma sak: som porto för ordinarie inrikes brev upp till 100 gram (och för tyngre brev antal märken enligt den tabell som gällde vid utgivningen). Villkoren var oförändrade även efter 1990 genom den obegränsade giltighetstiden. Utgåvor av rabattmärken med valörer som var lägre än de porton de gällde för fortsatte 1991-93, men nu med begränsad giltighetstid. Därefter gällde de bara för påtryckta valörer. Dessutom var från 1991 det antal märken som krävdes för högre vikt än 20 gram olika jämfört med de äldre utgåvorna.

Förutom rabattmärken utgavs också valörer avsedda för Ekonomibrev, som lätt kunde förväxlas med rabattmärken. Men dessa gällde alltid bara för påtryckt valör. Det behövdes alltså en del skärpa för att skilja alla dessa frimärken åt och även kunskap om de olika villkoren. I potten låg dock ofta bara något eller ett par 10-tal ören.

Bild 9

Julhälsning på kort julen 1997, frankerat med det första valörlösa frimärket för julpост. Maskintryck nedtill POSTEN 971220 09:15 KLARA. Frimärket är ostämplat, då direktiv getts att slopa stämpling för att spara tid. De flesta julkort från 1997 har därför ostämplat julfrimärke, men det finns också många som ändå har stämplats. Enligt en kataloguppgift rör det sig om 5-10 %.

Ekonomibrev utan "B"-markering och avsändare liksom något underfrankerade brev från 1990-talet är vanliga, utan någon synlig åtgärd. Troligen hade portokontrollen nästan avskaffat sig själv av återgivna skäl.

Julfrimärken

Särskilda utgåvor för att stimulera julkorrespondens hade under 1970-talet valörer som ordinarie porto för trycksaker eller brev och inte alltid motiv som direkt anknöt till julen. Från 1980 såldes julmärken med viss rabatt i förhållande till ordinarie taxa, men gällde för vanligt brevporto, dock enbart under julperioden, senare bara för påtryckt valör. Från 1997 var frimärken för inrikes julpost valörlösa, liksom övriga utgåvor för inrikes bruk (bild 9). Alla äldre valörlösa julutgåvor anges i senaste årets produkt information (2019) som giltiga som brevporto under julperioden, men användbara även under övrig tid med ett något reducerat värde. Under t ex 2019 hade äldre julfrimärken ett värde under övrig tid på 8,50 kr och krävde då tilläggsporto med 50 öre för användning som del av vanligt brevporto, som var 9 kr.

Produkter och avgifter

Nedan följer en närmare genomgång av olika posttjänster och vad som är känt och inte känt om bruket av frimärken som betalningsmedel och frankering. Som sagts inledningsvis har det saknats källmaterial i många fall, varför texten får läsas med de brister som kan finnas och i bästa fall inspirera till fortsatta efterforskningar.

Bild 10

Brev av 1:a klass till Italien i juli 1999. Porto 7 kr enligt aktuell taxa för brev inom Europa, utanför Norden och Baltikum. Portot gällde 1/3 1997 till 31/12 2001. Frimärket utgavs den 20/5 1999 med valör avsedd för detta ändamål.

Brev

Det traditionella brevet fick vid portoreformen 1981 namnet **Normalbrev** (inrikes), från reformen 1992 **Brev/ 1:a klass-brev**. Vanliga brev har kunnat frankeras och postas i brevlådor under hela perioden 1969-2019. (Bild 10)

För **Ekonomibrev** har frankeringsmöjligheterna varierat sedan de infördes 1981. Inrikes Ekonomibrev kunde skickas med frimärken tiden 1/6 1981 – 31/12 2017, men utrikes Ekonomibrev bara från starten 2/1 1992 t o m 31/12 2002.

Villkoren för Ekonomibrev har skiftat under åren, vilket även påverkat förekomsten av frankerade sådana. Vid införandet 1981 gällde att de skulle inlämnas på postkontor, med minst 100 st vid varje tillfälle och med beteckningen "B" (utdelning normalt tredje vardagen måndag-fredag efter inlämning). Från den 1/4 1984 infördes en abonnemangsavgift, men kravet på minimiantal var slopat. Breven skulle inlämnas där abonnemanget tecknats och även ha avsändarens namn och postadress. Inlämning utan abonnemang tilläts, men då uttogs en engångsavgift istället. Villkoren i efterföljande portotaxor fram till 1992 var oförändrade med abonnemang alternativt engångsavgift, men det framgår inte om alla brev också måste ha avsändaruppgifterna.

Från den 2.1.1992 lättades villkoren, i samband med att Ekonomibrev infördes också för utlands-post. Nu hade abonnemangs- och engångsavgift slopats och inget minsta antal krävdes, men "B"

Bild 11

Inte rabattmärke: Valören 2,30 kr utgavs den 30/1 1992, avsett för Ekonomibrev och gällde aldrig för högre värde än påtryckt valör. Brevet är stämplat den 25/1 1993 och markerat som Ekonomibrev, bokstaven "B". Men aktuellt porto för sådant var 2,40 kr efter portohöjning från den 1/1 1993. Inga tecken på eftertaxering eller lösenbeläggning.

och avsändare skulle påtecknas. Dock skulle breven även nu lämnas in på postkontor (eller i brevlåda efter lantbrevbäringslinje). Det är möjligt att praxis förbisåg formkraven, för brev med ekonomiporto efter 1991 är vanliga och många har bara beteckningen "B" och ibland inte ens det. Någon lösenbeläggning tycks knappast ha varit aktuell på grund av brister i formkrav (se avsnitt ovan "Portokontrollen på 1990-talet").

Från frimärksreformen 1997 (valörlösa utgåvor) angavs bara kravet på märkning "B". Posten markerade dock att Ekonomibrev var avsedda för volymer (företagspost) genom att frimärken "Ekonomibrev" bara såldes i antal om minst 200 st (pris 4,40 kr/st med frankeringsvärde 4,50 kr från mars 1997).

För **Föreningsbrev** gällde från den 1/6 1981 att minsta antal var 20 st per tillfälle. Lägsta föreningsporto gällde upp till 100 gram (vanliga Ekonomibrev 20 gram). Lite fler avsändare än avsett kallade sig ideella föreningar, och från 1986 krävdes registrering och abonnemang även för Föreningsbrev.

Från 1992 krävdes inte längre abonnemang. Föreningsbrev kunde betalas med frimärken som frankering från starten 1981 t o m 2014, när försändelseslaget avskaffades. Under 1992 var Föreningsbrev formellt avskaffat och avsändare hänvisade till Ekonomibrev, men på begäran kunde ideella föreningar få portorestitution i efterhand för Föreningsbrev 20-100 gram. (Bild 12)

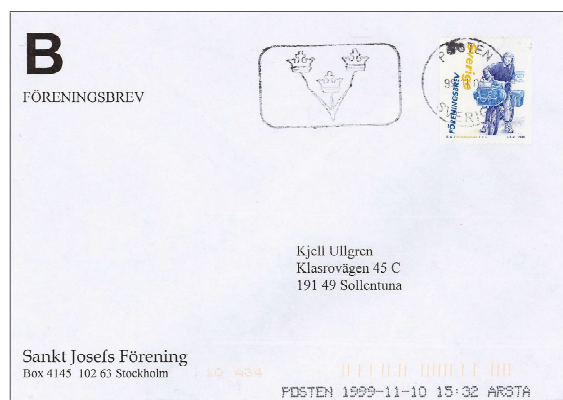

Bild 12

Föreningsbrev den 10/11 1999 frakterat med den valörlösa utgåvan för Föreningsbrev, med brevbärarmotiv, som utkommit 20 maj samma år. Detta frimärke gällde upp till 100 gram och kostade 3,50 kr när det utkom men motsvarade frankeringsvärdet 3,80 kr efter portohöjning den 1/9 1999. Försändelseslaget Föreningsbrev upphörde den 31/12 2014.

Rek

Fram till den 2/4 1991 gällde för rek ett fast tilläggsporto till brevets grundporto. Då infördes **ESS-brev REK** med bara en viktklass som var 1 kg. Det första portot var 40 kr. Den 1/3 1997 fanns ESS-brev REK kvar som begrepp men prissattes nu med totalpris för olika viktklasser, vilka var desamma som för vanliga brev. Från den 1/3 2005 upptogs Rek åter som en tilläggstjänst inrikes och begreppet ESS-brev var borta sedan 2003. Rek har hela tiden funnits kvar i prislistor under Frimärkt (men åtminstone under senare år har det funnits ett billigare alternativ "Köp via Posten.se"). (Bild 13 och 14)

Värde

Fram till den 2/4 1991 betalades assurans som tilläggsporto till brev och paket. Frankeringen sattes på brevet respektive paketets adresskort (men en kungörelse i publikationen Kassanytt den 5/3 1976 angav att adresskort skulle slopas för vanliga ass-paket, ej belagda med postförskott, och att frankering i förekommande fall skulle sättas direkt på paketomslaget).

Vid den reform som hade verkan från den 2/4 1991 ersattes både ass-brev och ass-paket av produkten **ESS-brev VÄRDE**, som fick olika porton i ett antal viktklasser 1-20 kg. Det första portot för 1 kg sattes till 80 kr (bild 15). Till grundtaxorna kom extra porto när avsändaren begärt utökat värdeansvar utöver det belopp, i början så högt som 500 tkr, som ingick i grund-

Bild 13

ESS-brev REK den 12/2 1996, med portot 52 kr. Det var högsta portot i modellen enhetstaxa upp till 1 kg, som tillämpades 2/4 1991 till 28/2 1997. Därefter infördes flera viktklasser för ESS-brev REK, vilket sänkte portot kraftigt för de flesta sådana. Portot 52 kr gällde tiden 1/1 1996 till 28/2 1997.

taxan. Trenden har varit att portot successivt och ofta årligen ökat för försändelseslaget VÄRDE, samtidigt som Postens ansvar för innehållet sänkts kraftigt från 1991 fram till nutid.

Tillgänglig dokumentation tolkas som att försändelser VÄRDE hela tiden har varit möjliga att betala med frimärken, men att de under de senaste 15 åren troligen bara frankerats i undantagsfall.

Utdelning

Tjänsten **Express(utdelning)** betalades som tillägg till taxorna för brev och paket, för paket bara i kombination med ilpaket sedan den 1/1 1971. När Postens ordinarie lördagsutdelning drogs in infördes 1978 **Lördagsutdelning** som en tillkommande utdelningstjänst för bland annat brev, men tjänsten upphörde 1987, då Express blev kvar som enda alternativ vid önskemål om lördagsutdelning. Vid tidigare nämnda taxereformer 1990-91 upphörde Express som en tjänst för paket, och för brev övergick tjänsten till **ESS-brev** (senare kallat ESS-brev kurir) vid samma tidpunkt som övriga ESS-brev, den 2/4 1991. Liksom för ESS-brev REK fanns för ESS-brev (kurir) till en början bara en enhetstaxa upp till 1 kg, och första porto sattes till 35 kr. Från den 1/3 1997 tillkom flera viktgrupper, liksom för ESS-brev REK.

ESS-brev/ kurir/ expressbrev (den gamla termen återinförd på 2010-talet) har till synes kunnat betalas med frimärken under hela perioden 1969-2019.

Postförskott

Postförskott har hela perioden fungerat som en tilläggstjänst till brev och paket och har varit betalbar med frimärken på brev (paket se nedan). Fram till 2002 kunde postförskottsbeloppet redovisas till avsändaren med postförskotts-anvisning (högre taxa) eller till postgirokonto. Från 2002, när Svensk Kassatjänst övertog Postens betalningsförmedling i övrigt, gick det fortfarande att skicka postförskott men bara mot redovisning till girokonto. Frankerade postförskott kan nog antas ha blivit sällsynta efter 1970-talet, möjligen med undantag för korrespondens med filatelistisk anknytning.

Postanvisningar

Postens arkiv har under åren läckt en del på grund av filatelisters och posthistorikers intresse. Särskilt från tiden 1968-73 tycks det ha kommit ut mycket arkivmaterial. Frankerade postanvisningar finns i behåll i stora mängder fram till några år in på 1970-talet, både inrikes och internationella, men tycks därefter avklinga.

Åtminstone från 1974 börjar sannolikt frankeringar av postanvisningar bli mer av undantagsföreteelse. Vid den tidpunkten hade Posten börjat ansluta kontor till en central redovisningsenhet med anslutna terminaler (RC-system). Då stämplades betalningsblanketter med en särskild så kallad i-stämpel (maskinell). Några år senare påbörjades installation av ett mer avancerat system. Avgifter printades då på blanketterna, styrda av ett kodsysteem för olika redovisningsobjekt (PKM, Postkassamaskiner).

Bild 14

ESS-brev REK den 16/11 1998. Porto 35 kr upp till 20 gram, som betalats med valörlös utgåva "Brev", med aktuellt värde 5 kr, och 30 kr med valör. Viktklasserna för ESS-brev REK var samma som för vanliga brev från den 1/3 1997. Taxan för ESS-brev REK gällde 1/3 1997 till 31/5 2001.

Bild 15

ESS-brev Värde den 2/6 1992 med första portosatsen 80 kr. Portot gällde tiden 2/4 1991 till 28/2 1994.

Bild 16

Adresskort till paket 7/2 1979, skickat som ilpaket och med expressutdelning. Frankeringen 22 kr kommer från portot för 1 kg ilpaket 13 kr och expressutdelning vid vikt upp till 5 kg som var 9 kr. Taxan gällde 1/2 1978 till 30/4 1980. För express gällde högre taxa om vikten översteg 5 kg. Expressutdelning kunde bara begäras för ilpaket från den 1/1 1971.

Dessa ändringar hindrade inte en avsändare, åtminstone inte i början, att själv frankera postanvisningsblanketterna, men de måste då hanteras utanför systemet. Det har inte gått att klarlägga om det finns en tidpunkt när frankering inte längre tilläts, eller om det teoretiskt var möjligt ända fram t o m 2001, när tjänsten upphörde som posttjänst och övertogs av Svensk Kassatjänst.

Paket

Pakettjänsten har genomgått många förändringar från slutet av 1960-talet, när befordran och tilläggstjänster momsbelades. Taxorna konstruerades från den 1/1 1969 som två huvudgrupper per viktintervall, vanliga paket och ilpaket. Inom varje grupp skapades dessutom undertaxor för bräckligt/skrymmmande grupp I respektive skrymmande grupp II.

Från 1.1.1971 kunde expressutdelning av adresskort bara begäras för ilpaket. (Bild 16)

Tilläggstjänster för paket som express, postförskott och ass var alla belagda med moms och portot därför något högre än motsvarande för brev. Från 1976 och framåt började avtryck från PKM ersätta frankering på paketadresskort.

I mars 1976 kungjordes att adresskort skulle slopas för ass-paket, om de inte sändes mot postförskott. Eventuell frankering som betalning skulle istället fästas direkt på paketomslaget. (Bild 17)

I juni 1976 introducerades en ny avlång (10,5x21 cm) blankett för vanliga paket utan postförskott. Den gamla mindre blanketten drogs dock inte in. Frankerade paketadresskort var vanliga under hela 1970-talet och det finns mycket material ute bland samlare. Någon gång under senare delen av 1970-talet omredigerades adresskortet till ett blankettset med genomslagskopior, med ett ex som följde paketet, ett arkivex till Posten och ett kvittoex till avsändaren. Ett av exemplaren klistrades på paketomslaget, i förekommande fall med frankering påsatt. Under 1980-talet blev frankering mer ovanlig i takt med att allt fler postkontor fick PKM.

När det gäller adresskort till utrikes paket är det oklart hur övergången skett. Blanketter till dessa har sedan gammalt varit av större format, ca 21x15 cm. Större partier frankerade adresskort för paket till utlandet finns bevarade från åtminstone perioden 1978-85. Dessa visar dock inga tecken på att ha medföljt utomlands och bör därför vara svenskt arkivmaterial från utväxlings-

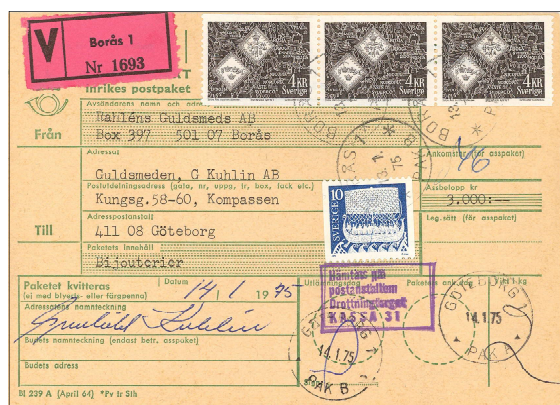

Bild 17

Adresskort till 2 kg ass-paket, avstämplat 13/1 1975, näst sista året när adresskort skulle bifogas vanliga ass-paket. Därefter skulle vid frankering denna sättas direkt på paketomslaget, enligt Kassanytt 5/3 1976. Porto 12,10 kr enligt taxa 16/9 1974 till 30/4 1975. Det består av 6,80 kr för paket 1-3 kg samt fast tillägg ass 4,70 kr och rörligt tillägg 0,60 (20 öre per 1000 kr, paketet har assurans för 3000 kr).

postanstalterna (bild 18). Tidigare (åtminstone före 1973) hade utrikes adresskort även avtryck från utländsk postbehandling.

Den taxekonstruktion som införts 1969 med uppdelning i vanliga och ilpaket, med tillägg för skrymmande/ ömtåligt, bestod fram till den 3/12 1984. Då började Postens organisationsförändringar 1984 och 1989 (se artikelns inledande översikt) ge utslag i form av nya produktkonstruktioner för paket. Den 3/12 1984 behölls visserligen grundstrukturen, men de tidigare två undergrupperna ersattes av en enda för Skrymmande/Ömtåligt innehåll. Den stora nyheten var en separat tjänst Företagspaket. Den fick priser per sändning, 5 kg, 10 kg o.s.v. utan angiven övre viktgräns.

Hemkörning lanserades från den 3/3 1986 som ny tjänst för vanliga inrikes paket, med lägsta första taxa 35 kr, och tjänsten ersatte de tidigare Utkörning för vanliga paket och Expressutdelning för ilpaketet. De båda ersatta tjänsterna hade båda den betydligt lägre taxan 15 kr vid förändringen 1986.

I taxorna från den 29/1 1990 framträdde en genomgripande förändring av pakettjänsten. De traditionella paketen kallades Postpaket Ekonomi med bibehållen taxestruktur t o m den 1/4 1991. Nya produkter blev Postpaket (snabbare befördran, Hemkörning inte längre en tilläggstjänst), Postpaket express (ännu snabbare hantering), Företagspaket och Företagspaket Express. Viktgränserna ändrades den 2/4 1991, då lägsta taxa blev gällande upp till 3 kg. Samtidigt infördes en billigare variant "Sverigepaketet", med tillåten vikt på hela 20 kg, men den krävde en kartong

som passade Postens transport-apparat (Postens kartong var obligatorisk).

Man kan nog slå fast att frimärken som betalning för pakettjänster var ovanlig på 1980-talet och närmast upphört från 1990-talets början. När moms infördes på frimärken den 1/3 1994 kungjordes i publikationen Kassanytt att, på grund av redovisningstekniska skäl, frimärken (eller frankostämpling) inte längre kunde användas för betalning av paketfrakt.

Övriga avgifter

Utöver ovanstående har det under åren förekommit ett antal andra postala bestyr där kunder betalat avgifter. När det gäller vanliga kassatransaktioner med inbetalningar och utbetalningar av olika slag kan man nog utesluta frimärkshantering under hela perioden 1969-2001. Därefter upphörde Postens betalningsförmedling och överfördes till det nybildade bolaget Svensk Kassatjänst.

Frimärkta blanketter för bland annat lösenbelopp och adressändringar förekom under åtminstone 1970- och 80-talen. Ett exempel är underfrankerade brev, som i regel delades ut som vanligt med en följeblankett, där mottagaren kunde posta blanketten med felande porto som frankering, eller genom att motsvarande krav ställdes på avsändaren, när detta var möjligt (eftertaxering).

Området kan inte kartläggas med hjälp av ordinarie portotabeller eller sedvanlig kundinformation och kan vara ganska okänd mark bland posthistoriker. (Bild 19 och 20)

Bild 18

Adresskort till paket till USA den 25/10 1984, vikt 9,9 kg, frankerat med 97 kr. Utöver Nusnässtämpelarna finns inga postmarkeringar på adresskortet. Avin torde ha arkiverats på utväxlingspostanstalten och nya följehandlingar upprättats där. Av rutan nere t.v. framgår att en tulldeklaration lämnats. Tid och taxor har inte kunnat verifieras mot källor, men frankeringen 97 kr avser vikten 5 till 10 kg, enligt ett antal ytterligare adresskort från hösten 1984.

Bild 19

Blankett för begäran om tillfällig eftersändning den 31/5 1986. Tidsperioden för avgiften 30 kr har inte verifierats mot källa. Texten i rutan uppe till höger, som delvis är dold av frankeringen, lyder: "Avgift ska erläggas kontant eller med frimärken". Blankettnumret är 2050.07 med datering dec 81

Bild 20

Exempel på frankerad blankett, avstämplad den 15.5.1971. Den avser "Begäran om eftersändning/ anmälan till kyrkobokföringen. Definitiv avflyttning". Anmälan var gratis för eftersändning upp till 6 månader men kostade 4 kr vid förlängning till 12 månader. Behandlad av Posten 17 MAJ 1971 enligt violett rak stämpel på baksidan. Blankettnummer 2050.01 med datering sept 1970.

Avslutning

Är frimärken på väg att helt förlora den roll som de fick för över 160 år sedan? Mycket talar för det på sikt. Rent praktiskt tycks frimärken behövas bara för att kunna posta privatbrev i brevlåda. Den möjligheten kanske kommer att vara kvar inom överskådlig tid. Men all annan portobetaling kan lika gärna ske på annat sätt. Men hittills verkar det vara tydligt att Posten fortfarande har ett intresse av att ge ut frimärken och att hålla en utökad möjlighet att använda dem för olika ändamål. Flera frimärken med sällan använda högre valörer har utkommit även under 2010-talet.

I den prislista som gällde från 1 januari 2019 fanns följande under "Pris frimärkt":

Brev inrikes: Brev (9-90 kr), tillägg skrymmande (18 kr), tillägg Express (188 kr inkl moms), tillägg Postförskott (112 kr inkl moms), tillägg Rek (88-169 kr). Till Rek fanns extra tjänster: Personlig utlämning 10 kr, Mottagningsbevis 25 kr samt Postförskott 112 kr inkl. moms. Vidare fanns en tjänst Rek Extra i viktgrupperna 2, 5 och 20 kg med portosatser 207,50-395 kr. Tilläggstjänster var desamma som för vanliga Rek förutom postförskott. Slutligen fanns rubriken Värde med 6 viktclasser 1-20 kg och porton 300-590 kr.

Brev utrikes: Brev (21-180 kr), tillägg skrymmande (18 kr), Rek 2000 (125-280 kr), Rek 10 000 (160-325 kr), tillägg Mottagningsbevis för Rek (25 kr). Beloppen 2 000 och 10 000 står för Postens ansvar.

Bild 21

Frankerat rekbrev till utlandet den 27/4 2007. Portot 90 kr motsvarar, såvitt kunnat klarläggas, 25 kr för brev till land utanför Europa med vikt 20-100 gram tiden 1/1 2007 till 31/12 2008 samt 65 kr i tillägg för "Rek 500" tiden 1/1 2006 till 31/12 2010. Det fanns till utlandet två kategorier tillägg, och siffran efter Rek avsåg Postens beloppsansvar för innehållet.

Källor i huvudsak:

Postens cirkulär.
Postens publikation Kassanytt.
Postens årliga portoguiden.
Postens pappersutgåvor:
Portotabell och Postens priser.
Postens hemsida: Postens priser frimärkt.